

Program for helsesamarbeid i Arktis 2023 – 2025¹

Norge overtar lederskapet i Arktisk råd i mai 2023. Helsesamarbeid vil være et viktig tema under det norske lederskapet. Formålet med det foreliggende programmet er å gi hovedretningen for hvordan vi kan styrke det internasjonale helsesamarbeidet i Arktisk råd og støtte opp om det norske lederskapet i perioden 2023-2025. Programmet er i tråd med Arktisk råds strategiske plan 2021-2030.

Nordområdene er Norges viktigste strategiske interesseområde.² De globale klimaendringene har størst utslag i de arktiske områdene, hvor klimaendringene vil kunne påvirke næringsgrunnlag- og strukturer, bosettingsmønstre, levekår og helse. Urfolk er særlig utsatt.³ Norge skal være et foregangsland for urfolks rettigheter.⁴ Det er viktig å sikre gode rammevilkår for urfolks helse og levekår og samtidig sikre økt involvering av urfolk i beslutninger som berører dem og disse landområdene. Kunnskap om hvordan human helse påvirkes av klimaendringer i Arktis, vil kunne gi tidlige indikasjoner som kan være verdifulle i arbeidet med håndtering av helseutfordringer i landområder utenfor Arktis.

Den humane helsen i Arktis er tett sammenvevd med dyr, miljø og klima. Klimaendringer kan vekke til live «sovende» smittestoffer og miljøgifter, som anthrax og radon, og nye sykdommer som smitter mellom dyr og mennesker kan få samfunnsinngripende konsekvenser, som Covid19 er et eksempel på. Gjennom et én-helse perspektiv kan man bedre forstå sammenhenger mellom human helse, dyrehelse og miljøhelse – som er viktig for Regjeringens mål om å sikre en bærekraftig forvaltning av naturressurser, dyrevelferd, mattrygghet/sikkerhet og bedre beredskap – også i Arktis.⁵

Det internasjonale samarbeidet i nordområdene er blitt vanskeligere etter Russlands invasjon av Ukraina i 2022. Helseutfordringer som ikke kan løses innenfor enkelte lands grenser har lenge vært et pionerområde for globalt samarbeid,⁶ og kan bidra til å styrke samarbeid og dialog mellom land og befolkningsgrupper, også i Arktis. Norge har lange tradisjoner for å inkludere akademiske institusjoner, sivilsamfunn, offentlig forvaltning og brukerne i slikt samarbeid. I Arktis er sikkerhet og helse også nært knyttet til klimaendringer, bosetting og måten infrastruktur som vei, jernbane, havner, fly, bredbånd og mobilnett binder befolkningen og helse- og omsorgstjenester sammen over store områder og bidrar til forsyningssikkerhet og energiberedskap. Det er viktig å sikre trygg og likeverdig tilgang til helse- og omsorgstjenester, for eksempel gjennom styrket beredskap for klima- og menneskeskapte katastrofer, og gjennom digitalisering av helse- og omsorgstjenester i tråd med etiske og rettighetsbaserte prinsipper som likeverd og personvern. Digitalisering og e-helsetjenester gir store muligheter til å utvikle helse- og omsorgstjenesten til det beste for pasienter, helsepersonell og innbyggere i Arktis.⁷

---

¹ Første utkast til foreliggende dokument er utarbeidet av Folkehelseinstituttet på oppdrag av Helse- og omsorgsdepartementet (HOD) på grunnlag av en work-shop i Tromsø 9.-10. februar, der sentrale norske fagmiljøer var invitert til å gi innspill. Dokumentet er senere bearbeidet av fagavdelingene i HOD, og ytterligere skriftlige innspill er innhentet. Dokumentet er godkjent 23.08.23.

² Hurdalsplattformen side 77.

<https://www.regjeringen.no/contentassets/cb0adb6c6fee428caa81bd5b339501b0/no/pdfs/hurdalsplattformen.pdf>

³ Young, T.K. et al. (2020). Disparities amidst plenty: a health portrait of Indigenous peoples in circumpolar regions. *International journal of circumpolar health*, 79(1).

⁴ Hurdalsplattformen side 39.

⁵ Hurdalsplattformen side 19.

⁶ Sandberg et al. 2011. <https://tidsskriftet.no/2011/09/kronikk/helse-som-utenrikspolitik>

⁷ Se Regjeringens prioriteringer i Hurdalsplattformen (side 59).

Samlet vil behovet for forebyggende helsetiltak, helse- og omsorgstjenester, beredskap og internasjonalt helsesamarbeid øke de nærmeste ti-år⁸. Dette innebærer et voksende behov for helsesamarbeid i arktiske strøk, og for et tettere samarbeid med andre samfunnssektorer. Behovet for kompetanse om helseutfordringer som følger av klimaendringer og svekket biologisk mangfold, og spesielt hvordan dette rammer allerede sårbare befolkningsgrupper i Arktis vil bli sentralt⁹. Denne kunnskapen er ikke bare relevant for arktiske samfunn, men likeledes for Norge og verden ellers, ettersom Arktis er et laboratorium for hvordan klimaendringer over tid vil påvirke human helse og levekår globalt.

1. Tematikk og tverrgående hensyn

Program for helsesamarbeid i Arktis 2023-2025 er et overordnet rammeverk under den norske lederskapsperioden.

Det er fire tematiske prioriteringer som ligger til grunn for Norges økte internasjonale engasjement i helsesamarbeidet i Arktis. Betydningen disse har for urfolk er et gjennomgående tema.

1. Klima og helse
2. Helsedata og digitalisering
3. Helseberedskap
4. Psykisk helse

Under disse fire tematiske hovedprioriteringene skal det legges vekt på:

- Inkludering og involvering av sårbare grupper i alle relevante aktiviteter og anerkjenning av spesielle behov blant urbefolkning og arbeide i tråd med FNs erklæring om urfolks rettigheter (UN Declaration on the Rights of Indigenous Peoples).
- Respekt for og fremme av menneskerettigheter, særlig urfolks rettigheter, likestilling og personvern.
- Bærekraftig utvikling og rettferdig fordeling forankret i FNs Agenda2030 og prinsippet om å «leave no one behind».
- Tverrsektoriell og en «health and well-being in all policies»-tilnærming. Å styrke forebygging, livskvalitet og å redusere sosiale helseforskjeller inngår i dette.
- Interdisiplinære og sammensatte metoder (kombinere kvalitativ og kvantitativ metode).
- Promotering av innovative løsninger og teknologi.

2. Prioriterte tematiske satsningsområder

---

⁸ Helse Nord RHF har, i nært samarbeid med Sametinget og de tre andre regionale helseforetakene, utviklet strategien Spesialisthelsetjenester til den samiske befolkningen (2020). Formålet er å utarbeide tiltak som fremmer likeverdige spesialisthelsetjenester til den samiske befolkningen nasjonalt. Arbeidet følges opp gjennom 4-årige tiltaksplaner med formål om å bidra til at samiske pasienter og deres familier møter en helsetjeneste som har kunnskap om samisk språk, historie og kultur.

⁹ Biodiversity and Health (cbd.int)

2.1 Klima og helse

Klimaendringene rammer arktiske strøk særlig hardt. Oppvarmingen her skjer tre ganger så fort som det globale gjennomsnittet. Dette medfører drastiske endringer i de arktiske økosystemene og endrer livsgrunnlaget for alle, med særlig utfordringer for én helse-problematikk. Én helse-tilnærmingen fordrer at flere sektorer kommuniserer og jobber sammen for å oppnå bedre folkehelse og er spesielt relevant for matsikkerhet, bekjempelse av zoonoser og antibiotikaresistens.¹⁰ Klimaendringer i Arktis har innvirkning på næringslivsaktivitet og arbeid. Det er store forskjeller i Arktis, både mellom landene og i de enkelte land. Dette gjelder klima, topografi, bosetting, befolkningstetthet, infrastruktur og næringsvirksomhet. Tiltakene vil måtte tilpasses disse forskjellene. Men det er de arktiske områdene som nå registrerer de største endringene globalt i klima og svekkelsen av det biologiske mangfoldet.

Endringene kan særlig være utfordrende for tradisjonelle næringer knyttet til reindrift og kyst- og fjordfiske, og kan videre ha implikasjoner for både fysisk og psykisk helse. En oversiktsartikkel publisert i *The Lancet* i 2016 viser at urfolk globalt har dårligere somatisk helse enn majoritetsbefolkningen.¹¹ Tradisjonelt kosthold blant urbefolkningen i Arktis har mange helsegevinster, samtidig som det er blitt påvist høye konsentrasjoner av helseskadelige miljøgifter i den tradisjonelle maten. Ufødte og nyfødte barn er mest sårbare for påvirkning av miljøgifter. Overgang til mer industrialisert og prosessert kosthold som følge av tap av tradisjonelt livsgrunnlag og urbanisering, kan føre med seg økt fare for kreft, overvekt, diabetes og hjerte- og karsykdommer i den arktiske befolkningen¹².

Miljøendringene vil på ulikt vis også berøre øvrige næringsveier i Arktis. Mange av helseutfordringene som følger vil gjelde alle som bor i Arktis. Det er viktig at helsetjenesteene tilpasser seg behovene som følger av miljøendringene.

Målsetninger:

Styrke det arktiske samarbeidet om

- Bedre helse, livskvalitet og bærekraftig utvikling for befolkningen i Arktis generelt, og spesielt for urbefolkningen, under pågående og fremtidige klima- og næringsendringer.¹³
- Utvikling og spredning av kunnskap om klimapåvirkninger på kostholdet i Arktis, og helseimplikasjoner knyttet til dette.
- Bedre overvåking av miljøgifter i mennesker i Arktis, lagring og deling av data, og etiske problemstillinger knyttet til dette.

2.2 Helsedata og digitalisering

Befolkningen i deler av Arktis lever spredt, i vanskelig tilgjengelige områder med store avstander til helsetjenester som ofte ikke er tilpasset deres språk, kultur og behov. E-helseløsninger og digitale tjenester kan gjøre helse- og omsorgstjenester mer tilgjengelige, hindre fraflytting og samtidig lette arbeid og frigjøre reisetid for helsepersonell. Å rekruttere og beholde kompetent helsepersonell er en utfordring tjenestene i Arktis nå også i økende grad deler med andre. Mindre reisevirksomhet kan

---

¹⁰ Se <https://www.fhi.no/sv/smittsomme-sykdommer/smitte-fra-mat-vann-dyr/flere-artikler/en-helse/>

¹¹ Anderson, I et al. (2016). Indigenous and tribal peoples' health (The Lancet-Lowitja Institute Global Collaboration): a population study. *The Lancet* Vol. 388, Issue 10040, p 131-157.

¹² Kuhnlein, H.V. et al. (2004). [Arctic indigenous peoples experience the nutrition transition with changing dietary patterns and obesity](#). *The Journal of Nutrition*, 134(6), 1447 – 1453.

¹³ Jfr målsetning 4.1 under [Arktisk råds strategiske plan 2021-2030](#)

også gi positive klimaimplikasjoner og miljøgevinster. For å sikre likeverdige og rettighetsbaserte tjenester må disse tilpasses urfolks språk og spesifikke behov.¹⁴ Utbruddet av korona-pandemien i 2020 har bidratt til at bruken av digitale verktøy for både kommunikasjon og pasientbehandling har skutt fart. Bruk av digitale verktøy gir også nye muligheter for samhandling mellom spesialisthelsetjenesten og den kommunale helse- og omsorgstjenesten, innad i tjenestene og mellom helse- og omsorgstjenester og andre samfunnssektorer. Bruk av ny teknologi er en viktig prioritering i Barents helseprogram.¹⁵

Målsetninger:

Styrke det arktiske samarbeidet om:

- Bedre kunnskap om innovative digitale/e-helse-tjenester og verktøy som kan sikre mer likeverdig tilgang til helse- og omsorgstjenester i Arktis, inkludert hvordan disse kan tilpasses behov og rettigheter blant urbefolkningen.
- Legge til rette for bedre bruk av helsedata i helseforskning og styrke grunnlaget for kunnskapsbaserte digitale helse- og omsorgstjenester for befolkningen i Arktis.
- Sikre bedre oversikt over helseutfordringer blant urbefolkningen i arktiske strøk ved hjelp av digitale virkemidler/verktøy.
- Mer kunnskap om utfordringer og muligheter knyttet til etikk og bruk av digitale helsedata om urbefolkningen. Digitale tjenester må også hensynta behovene til en aldrende befolkning og ikke-digitale innbyggere.

2.3 Helseberedskap

Fysisk og digital sammenkobling er en forutsetning for bærekraftig sosioøkonomisk utvikling, transport, søk og redning og andre aktiviteter knyttet til helse og liv i Arktis.¹⁶ Været i Arktis er krevende, og blir enda mer krevende i takt med klimaendringene, med økt fare for kriser knyttet til vind, oversvømmelser, snøskred, jordras, kysterosjon og skogbranner. Polhavet blir stadig mer isfritt og utvidelsen av havbasert virksomhet i nord øker risikoen for ulykker som kan få konsekvenser for liv, helse og miljø. Det avsidesliggende området og de krevende værforholdene øker utfordringene både for søk og redning, og for helseberedskapen. Infrastruktur, som veier, flyplasser, havner, elektrisitet og vann/kloakk, er allerede presset. Spredt bosetting, lang reisevei og lite utbygd offentlig transport gjør at disse endringene også har betydning for tilgang til helse- og omsorgstjenester helsepersonell, legemidler, materiell og utstyr. Det er viktig at ferdsselsårer på land, sjø og i luft sikres for å gi tilgang til helsehjelp og annen bistand både i normal- og i krisesituasjoner, og ruste befolkningen til å klare seg selv i perioder hvor de er isolerte. Mennesker som lever med ikke-smittsomme sykdommer er spesielt sårbare fra å bli avskåret fra helse- og omsorgstjenester og bør tas hensyn til i helsekriseberedskap og responsplanlegging.¹⁷ Videre er det viktig at tiltak og strategier for å håndtere sykdomsutbrudd, som

---

¹⁵ Meld. St. 9 2020-2021 Mennesker, muligheter og norske interesser i nord.

¹⁶ Jfr målsetning 5.7 i Arktisk råds strategiske plan 2021 – 2030: https://oaarchive.arctic-council.org/bitstream/handle/11374/2601/MMIS12_2021_REYKJAVIK_Strategic-Plan_2021-2030.pdf

¹⁷ [Se anbefalinger fra WHO \(2022\) om hvordan legge til rette for behandling, kontroll og forebygging av ikke-smittsomme sykdommer i humanitære kriser.](#)

Covid19-pandemien, balanserer mellom effektive folkehelseiltak, individuelle rettigheter og hensyn til etnisk og geografisk likeverdig behandling.¹⁸

Målsetninger:

Styrke det arktiske samarbeidet om:

- Søke et tettere arktisk samarbeid ved å utvikle robuste løsninger for akuttmedisinsk beredskap i tilfelle av store ulykker i regionen, herunder søke samarbeid om mobile helseressurser som kan forsterke respons og behandlingsskapitet ved behov. Vi skal styrke beredskapen og responsystem for alle typer nødssituasjoner i arktiske samfunn gjennom prosjekter som inkluderer lokal og tradisjonell kunnskap.
- Videreutvikle helseberedskap gjennom konkrete initiativ og øvelser
- Høste erfaringer fra håndtering av utfordringer knyttet til Covid19-pandemien og klimaendringer på tvers av arktiske land.
- Økt kunnskap i befolkningen om beredskapsutfordringer som kan ha innvirkning på helse, og avbøtende tiltak, og sikre at kommunikasjon er sentral del av helseberedskapen.
- Utvikling av innovative løsninger for styrket helseberedskap i Arktis, særlig knyttet til digitalisering og teknologiutvikling.
- Samarbeid med sivilsamfunn og andre yrkesgrupper for å løse tilgrensende oppgaver mot helsetjenesten (jf. Helsepersonell-kommisjonens budskap om å bygge nedenfra).
- Styrke helsekompetansen/egenberedskap i befolkningen gjennom blodberedskap og førstehjelp, og finne gode modeller for dette.
- Fremme psykososial beredskap som del av helseberedskapen og styrke psykisk helsekompetanse ved kriser og katastrofer.

2.4 Psykisk helse

En viktig målsetning i Arktisk råds strategi er å styrke forebyggende folkehelseiltak og helsetjenester tilpasset kultur og demografiske forhold i regionen, med spesielt fokus på hvordan adressere psykiske helseutfordringer og forhøyet selvmordsrisiko i mange arktiske samfunn.¹⁹ Klimaendringer, tap av tradisjonelle levekår, kultur, kunnskap og kosthold kan knyttes til psykisk uhelse og økt selvmordsfare, spesielt blant urfolk i Arktis.^{20, 21} Mental helse og selvmordsforebygging blant urbefolkningen i Arktis har også vært tema for ulike prosjekter under Arctic Human Health Expert Group (AHHEG) under Arktisk råd.²² Det historiske bakteppet og den aktuelle utfordringen med marginalisering,

---

¹⁸ Senter for Samisk Helseforsknings prosjekt ([SAMICOV](#)) om hvordan den samiske befolkningen i Norge har opplevd og taklet Covid19-pandemien og smittevernstiltakene bidrar med viktig kunnskap til denne problemstillingen.

¹⁹ Målsetning 4.3 i Arktisk råds strategiske plan 2021 – 2030: https://oaarchive.arctic-council.org/bitstream/handle/11374/2601/MMIS12_2021_REYKJAVIK_Strategic-Plan_2021-2030.pdf

²⁰ Madden, C. (2021). Climate change and mental health: A snapshot of Arctic Indigenous People's Resiliency and Suffering as the World Transforms. *Nordicum-Mediterraneum*, 16(3). <https://nome.unak.is/wordpress/volume-16-no-3-2021/climate-change-and-mental-health-a-snapshot-of-arctic-indigenous-peoples-resiliency-and-suffering-as-the-world-transforms/>

²¹ SAMINOR 1 og 2 viser at en stor andel samer er utsatt for diskriminering og mobbing, emosjonell, fysisk og seksuell vold, noe som gir økt risiko for psykiske plager og kroniske smerter i voksen alder. Angst og depresjon er også litt vanligere blant samer enn andre bosatt i samme områder. SAMINOR3 vil gi bedre kunnskap om årsaker til psykisk uhelse blant samer og sammenligning med den øvrige befolkningen i regionen.

²² Prosjektene *Circumpolar resilience, engagement & action through story* (2019) og *Local2Global* (pågående) fokuserer på selvmordsforebygging og mental helse i Arktis, spesielt blant unge i arktiske urfolksgrupper.

diskriminering, tvangsassimilering og tvangsflytting av urbefolkninger i Arktis, er viktig for forståelsen av urfolks psykiske helse. Psykisk helse henger også tett sammen med urbefolknings status og rettigheter, for eksempel til likeverdige helsetjenester.²³ Samtidig kan bedre beredskap og kulturelt tilpassede digitale helsetjenester, inkludert for psykisk helse, bidra til å skape trygge og forutsigbare leveforhold i arktiske strøk..

Målsetninger:

Styrke det arktiske samarbeidet om

- Bedre tilgangen til psykisk helsehjelp i Arktis, åde for befolkningen generelt og i urbefolkningen spesielt, og særlig gjennom digitale tjenester og tjenester som ivaretar språk- og kulturforskjeller.
- Øke kunnskapen om sammenhengen mellom rusmiddelbruk og psykisk helse i Arktis, både i befolkningen generelt og i urbefolkningen spesielt.
- Øke kunnskapen om årsak til og forebygging av vold og selvmord i Arktis.
- Videreutvikle eksisterende samarbeid knyttet til levekår, digitale helseløsninger, psykisk helse og helseberedskap i Arktis, herunder styrke eksisterende nettverk og øke kunnskapsdeling på områder knyttet til helse og forebyggende tiltak i Arktis.

---

²³ Zadorin, M. et al. (2019). Protecting the health of indigenous peoples of the Arctic: the experience of the regions of the Russian Arctic, IOP Conf. Ser.: Earth Environ. Sci., 263.
<https://iopscience.iop.org/article/10.1088/1755-1315/263/1/012067/pdf>